

KULCSÁR ÁRPÁD:

IRDÉLYI SÖÜGY

I. APÁTI MIHÁLY URALKODÁSA IDEJÉN

Magyar és egyetemes koraijkori történeti /15-18.sz./
szekció

Kiemelt I. díj

Dolgozatom témája első hallásra esetleg periférikusnak, érdektelennek tűnik. Valójában ennek épp az ellenkezője igaz. Ugyanis a sóügy erős beágyazottsága az erdélyi gazdaság tengelyébe, centrális kérdésekkel való szoros kapcsolatát eredményezi. Szorosan összefügg - a szűkebben vett bányá- és technikatörténeten túl - az adóüggyel, a só nagy tételekben történő vízi és tengelyen való fuvarozása folytán, a közlekedés és szállítás egészének állapotával; továbbá egyik fő ága a kereskedelemnek. A sóügy szervezetének felépítése, majd az abban végbevitt változtatások a fejedelemség gazdasági szervezetére, az irányítók államigazgatási elveire, elgondolásaira vetnek fényt. Az pedig, hogy ebben az igen jövedelmező gazdasági ág tevékenységében kik és milyen módon vesznek részt érdekes mentalitás-... történeti kérdéseket vet fel.

A témával való foglalkozás azért is fontos, mert Erdély történetének intézményes, átfogó, módszeres kutatása Magyarországon az 50-es 60-as években lekerült a napirendről. Csak egyes kiváló történészek egyéni munkássága révén sikerült legalább az általuk választott részterületeken a kutatás állandóságának biztosítása.

Ennek következtében Erdély történetének sok-sok területén hatalmas fehér foltok maradtak. Ugyanakkor örömmel és elismeréssel kell üdvözlőnünk a helyzet megváltozását jelző nagyszabású Erdély története összefoglalást. A hazai kutatások erő-

teljes folytatódása azért is égetően szükség szerű, mert a romániai magyar történetírás körülményei, aggasztó helyzete és kilátástalannak látszó utánpótlási problémái következtében egybehangzó vélemények szerint Erdély történetének művelése mindinkább a magyarországi kutatásra hárul.¹

A XVII. századi gazdaságtörténet is a kevésbé kutatott területek közé tartozik. Ezen belül különösen érvényes ez az általam választott témára. Lényegében semmilyen előmunkálatokra nem támaszkodhatom. A korszakra vonatkozó művek általában csak érintőlegesen szólnak a sósógyről. A kérdést átfogóan tárgyaló munka hiánya annál is szembetűnőbb, mert más európai országok történetírása /cseh, lengyel, német, francia, angol/ már rendelkezik ilyen összefoglalásokkal. Nálunk a kiadott forrásanyag is rendkívül kevés. Így dolgozatom döntően ismeretlen nem publikált levéltári anyagokra támaszkodik. A Magyarországon található levéltári anyag szórtsága, bizonyos anyagok meglétének esetlegessége, továbbá az erdélyi levéltárakban lévő források hozzáférhetőségi körülményei azonban nehezen leküzdhető akadályokat állítanak.

Erdély földje igen gazdag ásványkincsekben. Az arany, ezüst, kéneső /Hgany/, vaskő /vasérc/, réz mellett a só az, amelynek bányászata gazdaságtörténeti szempontból különösen fontos.

Az erdélyi medencében két vonalon emelkednek az alatt húzódó roppant sótömegek oly közel a felszínhez, hogy kiaknázásuk lehetséges. E két öv egyike nagyjából É-D-i irányban szeli át Erdélyt a Nagyszeben, Dés vonal mentén, míg a másik a medence szélén húzódik a Kárpátok karéjával párhuzamos ívben. Több száz sósforrás, sóskút található,² továbbá a felszínre is emelkednek több helyen kisebb-nagyobb sóhegyek.³

A természet e szinte kimeríthetetlen mennyiségben rendelkezésre álló gazdag adományának kiaknázása már a római korban is számos helyen folyt.⁴ A bányák művelése az Árpád-kortól folyamatos, s a kincstárnak mindvégig számottevő bevételi forrása. Hogy az erdélyi sóügy milyen fontos gazdasági potenciált jelentett, s mennyire jövedelmező lehetett, ahhoz elég talán csak arra hivatkozni, hogy több száz kilométernyi távolságból a dél-németországi Fuggerek mekkora érdeklődést tanúsítottak az erdélyi sóbányászat és forgalmazás iránt.

És épp a Mohácsot követő években, a gazdasági tevékenységeket igen kedvezőtlenül befolyásoló háborús viszonyok közepette, a belső anarchia állapotában, vállalva az ellenkirályok közötti manőverezést, szívósan törekedtek arra, hogy kezükbe vehessék az - egyébként korántsem kifogástalan helyzetben lévő - erdélyi sóügyet.⁵

A sóügy jelentősége különösen megnőtt az Apafi-korban.

Külső körülményekből adódóan eleve megnövekedett az állam ter-
heiből vállalt részesedése. A török hódítások következtében,
a fejedelemség nyugati területeinek elszakításával, erősen me-
csappant a mezőgazdaságból és adókból befolyó jövedelem. Vá-
rad, - az egyik legnagyobb kézműipari és kereskedelmi központ -
valamint a Kassára vezető kereskedelmi útvonal elvesztésével,
továbbá szintén a török hódítások miatt, a másik jelentős cent-
rum, Kolozsvár kényszerű végvárrá szervezésével a kézműipar-
ból, kereskedelemből származó bevételek is megapadtak, ugyan-
akkor a fejedelemség sóbányái hiánytalanul megmaradtak. Fontos-
ságukkal tisztában lévén, Apafiék nagy gondot fordítottak meg-
tartásukra. Így 1667-ben a török-erdélyi határ kiigazítási biz-
tosainak azt adják utasításban: /"Nevezet szerint el kell tá-
voztatni, hogy valamely sóaknás helyről adót ne ígérjenek a
comissarius urnak, mert ha most akármely gyenge alkalmatosság-
gal beléphetik a török nemzet, esztendő vagy két esztendő múl-
va csak mint sajátját colaltatni kezdi, a több aknák jövedel-
me is éppen elvesz miatta."^{6/}

Ugyanezen megfontolásból 1669 nyarán a gyulafehérvári ország-
gyűlésen számos sóaknákhöz vezető falu kiürítéséről, felszá-
molásáról határoztak, mert különben "Deésnek és Aknáknak ha-
mar időn veszedelme következik, és consequenter az egész só-
házaknak".⁷

E korszakban a szűkebben vett Erdélyben a Székelyföldön,
Sófalván, a vármegyék területén Dés, Kolos, Torda, Vízakna bá-
nyáiban folyt sókitermelés; Máramarosban pedig a huszti vár-
tartományhoz tartozó rónaszéki, aknasugatagi és aknaszlatinai

bányákban. A kitermelt só forgalmazása kisebb részben a bányahelyeken történt, főképp pedig a két só portuson, azaz a Gyulafehérvártól 2-3 kilométerre lévő marosváradgyai⁸ és az 1664-ben felállított dévai sókikötőben.

A sóból származó jövedelmek nagyban segítették az Apafi uralomra jutása körüli időszak kríziséből történő kilábalást, amikor még az államiság átmentése is megkérdőjeleződött.

II. Rákóczi György lengyelországi hadjáratát követően sarcoló, dúló hadak pusztítottak végig többször is az országon, romba döntve a megelőző fél évszázadban megerősödött Erdélyt s annak gazdaságát. Rablás, adó, foglyok váltságdíja, sarc és egyéb címeken lényegében megfosztották az országot pénz és nemesvaluta készletétől, miközben a terhek, követelések többszörösükre emelkedtek. Égetően szükségessé vált a viszonylag gyorsan és nagyobb tételben előteremthető jó pénz, mert mind a katonai, mind a diplomáciai lépések eredményessége döntően ezen múlt. Apafiék számára a különböző helyekről előteremtett kölcsönök mellett a só jelentette az ilyen pénzek fő forrását e válságos időben.

Ránk maradtak a sókereskedelem döntő részét lebonyolító marosváradgyai sókikötő részletes elszámolásai az Apafi-kor elejéről. Az egyik az 1661. október 27-től 1662. december végéig terjedő időszakról, a másik az 1663-as évről ad számot.⁹

Innen tudjuk, hogy 1662-ben a portusi jövedelem 41 ezer tallér.

Ebből közvetlenül a fejedelmi kincstárba került	5 489	tallér
Az ország "komornékja" /a kincstartó/ Türi László kezébe /ez minden bizonynyal török adóba ment	10 000	"-
"Portai expeditiora nemzetes Sárpataki és Szombatfalvi uraimék"-nak	6 500	"-
"tömösvári expeditiora az tekintetes és Ngos Haller Gábor úr ő Nga"-nak	4 600	"-
A "Bécsbe expedialt legatusoknak"	250	"-
A "tatár követ számára"	150	"-
A "kapucsi pasa számára"	500	"-
"Rabváltságban"	289	"-
	és	398 tallért
fizettek. Az Apafi által különböző személyektől fölvelt kölcsönök egy részét is a sójövdelemből adták meg. Így: Horváth Andrásnak		
	120	"-
és Rácz Andrásnak	60	"-
melyeket a budai janicsárok fizetésére kért tőlük a fejedelem. Sőt Kucsuk pasa kölcsönét is		
innen adták meg	90	"-
További 4 személynek törlesztettek	926	"-
A portusi jövdelemből fedezték továbbá néhány tisztviselő fizetését	113	"-

A töröknek és egyes hitelezőknek készpénz mellett sóval is fizettek "ajándékon":

A budai janicsár aga csauszának	5 500	db. kőst/	kb.1600	tallér/
Hamzsa bégnek	2 200	"	"	" 700
				"-

Cszmán agának	200 db. kősót /kb. 50 tallér/
Két török tisztnek	247 " " " 60 "
Musztafa csausznak	" 25 tallérnyit

Mintegy 3000 tallér kölcsönt is sóval törlesztettek:

"Sidóknak"	10 634 darabbal 2737 tallért
Pater Janosnak	1 134 " 642 forintját

Ezen kívül Bethlen János kancellár számára 500 db-ot /kb. 140 tallér./ A fejedelmi praefectus /Vízaknai Nagy Péter /számára 112 db. kb. 60 tallér/ kősót utaltak ki.

A 41 ezer tallér negyed részét fordították a sóüggyel kapcsolatos kiadásokra /szállítási költségek és bányák számára folyósított pénzek/

1663-ban ismét megközelítőleg 41 ezer tallér jövedelmet hozott a marosváradgyai portus.

Ebből 8 400 tallér jutott a fejedelmi kincstárba
15 807 " portai adóba
882 " különböző személyeknek fejedelmi rendeletre
15 357 " pedig a sóbányákra és szállításra fordítottak. Ezen kívül több mint 40 000 db. sójt juttattak ingyen Kucsuk pasának és Hamzsa bégnek, illetve csapataik szükségére, aminek értéke kb. 8-9 000 tallér volt.

A felsorolt adatokból már kitűnt, hogy e kezdeti időszakban a - Bethlen-Rákóczi korhoz képest négyszeresére növelt - 80 ezer talléros portai adó egyötödét közvetlenül a marosváradgyai só-

kikötő jövedelméből tudták fizetni. Ennek jelentőségét azért kell aláhúzni, mert a török adó idejében történő megfizetése az erdélyi állam egyik létfontosságú ügye volt. Ezt a kortársak látták a legvilágosabban, s több ízben az országgyűlési végzéseken is megfogalmazást nyert, miszerint: "Isten után ez hazának megmaradása áll a porta kedve keresésében, a mely is fundáltatott az adóban."¹⁰

Az 1664. februári nagysinkai országgyűlésen a rendek úgy határoztak, hogy a portusok és a portusokat sóval ellátó tor-dai, kolosi, széki, vízaknai bányák jövedelmét - a fejedelem-nek juttatandó összegén kívül - teljes egészében a portai adó-ra kell fordítani.¹¹ 1670-ben a váradgyai portusról 16 670 tal-lér ment a török-adóba.¹² 1671-től, a sóbérleti rendszer élet-be léptetésétől pedig évenként 20 ezer tallért fizettek be a bérlők.¹³ A bérletbe a portusokon és az említett négy bányán kívül a dési aknák is beletartoztak.

A portai adó beszolgáltatását a só nemcsak a portusról közvetlenül elküldött pénzzel segítette. Legalább ilyen jelen-tős az, hogy az adófizetőknek lehetővé tette befizetendő adó-juk megszerzését, illetve sószállítással történő kiegyenlité-sét.

1662. jún. 5-én a kolozsvári tábori országgyűlésen ki-mondták, hogy "minden rótt ember 50-50 db. kősót szállítson a portusra, mivel pénzek nincsen hogy administrálhassanak." "Akiknek pedig nem lenne módjuk az elszállításra marhájukból kifogyván, az olyanok szekeret adjanak szállítani, úgy mint mások."

"Aki pedig el nem szállítaná, vagy elszállítását negligálná, annyi adót exigáljanak a tisztek rajta, amennyi summát teszen az portuson az leszállított kapubéli rótt ember sova."

"A máramarosi atyánkfiai peniglen, mivel messzi laknak és casualják, hogy el nem szállíthatják, minden kapuról administráljanak annyi tallért, mint a portusra szállított kapuszámbeli rótt emberek sova ára lészen; ha pedig azt neheztelik, fogadjanak Erdélyben szekereket és szállítsák le az szerént, mint az erdélyiek."

A sószállítás az évi adót helyettesítette, s az aknákon a leszállítandó sóért nem tartoztak pénzfizetéssel a szállítók.

A lefuvarozott sóról a praefectusnak kellett regestrumot írni feltüntetve számukat és árukat. A befolyó jövedelmet az ország perceptorának kellett átadnia s "ez csak az ország szükségére reserváltassék, egyéb ususra ne fordítottassék."¹⁴

A törvénynek a szükségtől serkentve a rendek érvényt is szereztek. Mint az 1662. októberi-novemberi medgyesi országgyűlés egyik artikulusában olvasható: "magunk szegénységének sem kedvezvén, derekas nyári takarodásinkat is hátrahagyván szegénységinkkel sőt szállítottunk."¹⁵

1662-ben összesen 32 310 db. kősót szállítottak adó fejében a marosváradgyai portusra. A befolyó összeg hova fordítását is figyelemmel kísérték a rendek. Az említett medgyesi országgyűlésen ugyanis megjegyzi a fejedelemnek, hogy a portai adó mellett "követekre, postákra és egyéb ország javára czélzó dolgokra s alkalmatosságokra költött belőle."

A következő évben 1663-ban 13 000 darabot, 1665-ben pedig

83 100 darab kősót szállítottak a portusra "kapuszám utáni" adóban.¹⁶

Ezen kívül szintén az adózóképességet növelték az aknákról a portusra bérfuvarozást végző sószállító szekereknek kifizetett összegek.

Ez 1662-ben 6 214 tallért

1663-ban 9 140 tallért tett ki.

Itt kell megjegyezni, hogyha az Apafi-korszak első éveiben az aknákról szekéren Marosváradgyára lefuvarozott összes sómennyiséget tekintjük, akkor kénytelenek vagyunk egy kissé árnyalni Erdély 1657-62 közötti elementáris pusztulásáról kialakult képet.

1661 november 27. és 1662. decembere között a tordai, kolosi, dési, széki, vizaknai és sófalvi bányákból a váradgyai sóportusra több mint 220 000 db. kősót szállítottak. Egy szekérré átlagosan 30 db. só számolhatunk,¹⁷ s ez több mint 7 000 négyökrös szekérrakományt jelent. 1663-ban pedig a lefuvarozott csaknem 270 ezer db. kősó mintegy 9 000 négyökrös szekérrakományt jelent. Mindez mutatja, hogy az Apafi-kor gazdasága nem a teljes nulláról indult, s az ország közvetlenül a pusztítások után is rendelkezett nem is jelentéktelen szállítási kapacitással, igaerővel. És éppen a só volt az az árucikk, mely szinte katalizátorként e megmaradt gazdasági potenciálokat jól jövedelmező tevékenységbe tudta bekapcsolni.

A lakosság egy részének a sóval való kereskedés biztosította a megélhetést. Mert bár a sóbányák nyitása és birtoklása fejedelmi, kincstári monopólium volt - szemben az ércbányá-

szattal - a sókereskedés szabadságát törvények biztosították.¹⁸ Sokak számára a létfenntartás legfőbb lehetőségét jelentette. A kalotaszegiekről például az egyik 1680-as országgyűlési végzésben ez áll: "a török rettenetes exactioit eddig is a sóval való kereskedésnek alkalmatosságával supportálták."¹⁹ A székely szegényekről egy 1670-es artikulusban azt olvashatjuk: "az sóval való kereskedéssel kényszerítettnek életeket táplálni".²⁰

A só Erdély egyik legfontosabb exportcikke volt. Kiszállítására részben szekéren, döntő mértékben azonban vízi úton történt. A Maroson történő sókereskedés már az Árpád-korban bizonyítható.²¹ A fejedelemség létrejöttét megelőző időkben a Szamoson is folyt sókereskedés. Az Apafi-korszakban viszont már minden bizonytalansággal, bár erre nézve csak negatív bizonyítékokkal rendelkezünk. A Maroson azonban igen élénk sókereskedelem zajlott. Ennek előnyeit jól látták a rendek és segítségére is törekedtek. Így például 1670-ben arról intézkedtek, hogy mivel a Maros hajózása Alvincznál veszélyes, ha szükséges akkor egy csatornát "ösvént" kell vágni a veszélyes szakasznál, "amelyen a sós hajókkal járók járhatnak és oltalmazhassák kártól hajójukat."²²

A Maroson folyó sókereskedés kulcspozícióit azaz a két portuson történő sóeladást az állam tartotta kezében. A további forgalmazást azonban a sóhajósok, az ún. celleristák, cellérek végezték, akiknek csak kisebb része végzett bérfuvar, többségük saját maga vásárolt sóval kereskedett, amit csak a portuson szerezhettek meg. A Maroson másutt való sóvételt - mely a fiskus megkárosítását jelentette, s mint az artikulusokban írják

a "lopásnak egy neme" - a törvények szigorúan tiltották.²³

A hajósok a portuson egy cédulát kaptak egy un. lábó cédulát, amelyen feltüntették, hogy ki az illető hajós, milyen só t és hány darabot szállít. E cédulával tudta bizonyítani, hogy sóját törvényes úton vette, s e szerint harmincadolták meg.

Az 1662-ben Marosváradgyán kiállított lábó-cédulák kb. 4/5-öd részét sikerült megtalálni.²⁴ Ezek mintegy 160 000 db. kősóról adnak számot. /Abban az évben ugyanis a portusról összesen 202 000 db. só t szállítottak el./ A cédulák adatainak együttes vizsgálatából több megállapítás szűrhető le.

A 135 névszerint ismert cellerista mindegyike csak egy bárkával rendelkezett. Ezek különböző teherbírásúak voltak. Egy hajó általában 600-800 kősót vitt. Az említett százhatvanezer darab 235 hajórakományt jelentett.

Húsvét táján duzzadt meg a Maros annyira, hogy megindulhatott a szállítás és az ősz derekáig tartott. A hajósoknak 3-4 hét kellett egy transzport lebonyolításához, s akkor rakodtak meg ismét a sókikötőben. Ezek az adatok különösen érdekesek, ha egybevetjük őket a Fuggerek faktorának Dernschwamnak 1528-ból származó, az erdélyi sóügyről szóló alapos és megbízható beszámolójával. Akkor egy hajórakomány két tömény, azaz mintegy 20 000 db. 5,5 fontos hajósót tartalmazott. /Az Apafi-korban vágott sókockák súlyát egyelőre nem ismerjük./ A sószállítás akkor is húsvét táján indult, de a sóportusról - ami akkor nem Marosváradgyán, hanem följebb a Maroson, az Aranyos torkolatánál Décsén volt - egyszerre 80 hajó indult, évente két alkalommal.

Dernschwam idejében a celleristák leginkább tordaiak voltak. Ez az Apafi korra döntően megváltozott. A nevekből jól láthatóan alig van köztük nemhogy magyar, de még erdélyi is. Döntően délszláv illetve török emberek.

Mint már említettem egy részük bérfuvarozást vállalt. Megbízóiknak sót vásároltak a portuson, majd leszállították. Az ilyen megbízók jelentősebbjei közé tartozott 1661-ben Bosnyák Simon, Kis Mamhet, Horváth Márton 3-3 hajórakománnyal, Szücs Jankul, Rácz András, Olasz Ferenc, Posgai József 2-2 hajórakománnyal.

Tudunk olyanokról is, akik hajóval posztót küldtek fel a portusra s ezért sót hozattak vissza. Így pl. Haszon Ispaiá 157 vég posztóért Apafi parancsára 1 200 db. kősót vitethetett. E szállítást két hajós teljesítette. Tudjuk, hogy ezen kívül az egyik portusi deák is vett tőle 100 kősóért posztót, amit ugyanezzel a rakománnyal együtt szállítottak el.

Hasonló megbízást teljesített két cellerista Omer Ispaiának. Ő a posztóért s atlaszért a fejedelem rendelete mellett 1 234 db. só kapott a portuson. Az ezt szállító két hajós még további 50-50 db. kősót pénzen vásárolt a szállítmányhoz.

A vízi úton történő sókereskedés mellett szekerekkel is folyt a só forgalmazása, bár mennyiségét tekintve ez elmaradt az előbbitől. Sót egy része a portushoz kapcsolódott. Az ún. lucrumos só a kereskedők ugyanis - a ránk maradt iratokból kikövetkeztethetően - a bányahelyeken megvásárolták, majd maguk gondoskodtak a portusra történő leszállításáról, ahol a kincstár hasznát a lucrumot meg kellett fizetniük. Ezután el-

adhatták a hajósoknak, vagy a vízi szállításról is gondoskodva a sóforgalmazás teljes folyamatát is a kezükbe vehették. Ilyenre azonban csak nagyon kevés példát ismerünk /1662-ből pl. Pater János, Rácz Tadian/. 1662-ben a portusra összesen 41 821 db. lucrumos sót szállítottak 4 418 tallért fizetve.

1663-ban csaknem másfélszeresét 58 049-db-ot, 4 941 tallért fizetve.

1670-ben a váradgyai portusra szállított lucrumos sóért 2 185 tallért fizettek /a pontos darabszámot nem ismerjük/.²⁵ Ehhez azonban hozzá kell számolni a dévai portusra vitt lucrumos sót. Ennek mennyisége 1668-ban 40 940 db. 1669-ben 37 848 db. volt.²⁶

Ezen kívül az országban szekérrel folyó sóforgalmazásról igen töredékes adatok állnak rendelkezésünkre. Tudjuk például, hogy a váradgyai hídon 1664-ben 16 938 db. kősót szállítottak keresztül.

Amint egy 1672-73-ra vonatkozó részleges felsorolásból kitűnik a kereskedők általában 5-10 négyökrös szekérrel fuvarozták a sót, de szerepelnek 20-23 szekérrel szállítók is.²⁷ A dési aknák sója tulnyomó részben szekéren került kivitelre Magyarországra. 1666-ban pl. 22 030 db. míg a portusra csak 3 774 db.-ot küldtek.²⁸ Ugyanez vonatkozik a máramarosi aknákra is. A Székelyföldön Udvarhely volt a fő sókereskedelmi központ. Ide szállították nagy tételekben a sót, majd mások innen vitték tovább árúsítani városokba és sokadalmakra.

A rendek törvényekkel is igyekeztek segíteni a sókereskedelmet. Számos artikulus született e tárgyban. Tudatos törekvés figyelhető meg arra, hogy a sókereskedés mennél inkább

az ország lakosainak gyarapodását szolgálja.

Az 1665-ös fehérvári országgyűlés XXXVIII. artikulusában kimondták, hogy: "ajándékért, és valami respectusokért az idegenek ne praeferaallassanak," hanem az aknákról "ante omnes extraneos az haza fiainak adassék só, vehessenek is sót, kereskedhessenek liberrime vele".²⁹

1668-ban megtiltották, hogy a Körösvidékről, tehát török földről sóért bejövő szekeresek Bánfi-Hunyadnál beljebb menejenk.³⁰

Ezzel azt kívánták elérni, hogy a kalotaszegiektől legyenek kénytelenek sót vásárolni, akik ezt Kolosról Bánfi-Hunyadra szállították és ott árusították. Hasonló megfontolásból kimondták, hogy a "török földéről" déli irányból Hátszegnél, Marosillye felől Dévánál" feljebb jönni sóért szabad ne legyen, hanem a haza lakosi oda szállítván a sót, az idegenek ott vehessenek s rakodhassanak meg. Ez országbelieknek pedig, ha úgy akarják, szabados legyen a sót mind Vaskapu felé s mind Illye felé átvinni."³¹

A törvényekből kiolvashatóan nemesek és jobbágyok egyformaképpen kereskedtek sóval. E kereskedésnek csak a gazdasági teherbíró képesség növekedése szempontjából való jelentőségét állapíthatjuk meg, pontos méreteit sajnos nem.

A sókikötőkben folyó sókereskedelem tette lehetővé az országban rossz pénzben begyűlt adó egy részének tallérrá váltását - mivel a portuson jó pénzzel fizettek - s ez által a 80 000 talléros portai adó mihamarabbi összegyűlését segítette. Az 1666-os gyulafehérvári részgyűlés 4 000 forintnyi summa jó pénzzé tételével bízta meg a portusi inspektort és per-

ceptort.³² 1682-ben és 1683-ban pedig ennek több mint ötszörösét váltották át 10 000 tallérrá.³³

Az állam egyik legnagyobb terhet jelentő hadügyi költségek egy részét is a sójövdelemből fedezték. 1664-ben azért állították fel a dévai sókikötőt, hogy annak jövedelméből lehessen fizetni a fontos erőd, Déva vára őrségét. Ez az egész korszakon át ténylegesen innen is történt. 1664-ben a dévai portus rationistája Kibéldi Pál a dévai őrségnek és tiszteknek összesen 485 ft. 10 denárt fizetett.³⁴ 1668-ban Érsekújvári András már 935 tallért és 40 dénárt adott "az dévai várbeli magyar és német praesidiariusoknak és pattantyúsoknak." 1669-ben pedig összesen már 1235 tallért.³⁵

Van adatunk arra, hogy 1663 december 24-én Apafi elrendelte a váradgyai számtartóknak Lipcsei Györgynek, hogy a fontos erőség Székelyhíd praesidiariusai számára szerezzon 1 800 tallért, majd 1664 febr. 8-án nyugtát küldött Lipcseinek a befizetett 1 800 tallérról.³⁶

Továbbá tudjuk, hogy a szintén kulcsfontosságú vár, Huszt őrségét pedig a máramarcsi sóaknák jövedelméből fizették.³⁷

A fejedelem saját tárházának is egyik igen fontos bevételi forrása volt a sóproventus, fokozatosan emelkedő mértékben. Mint már említettük, 1662-ben a váradgyai portusról 5 479 tallér, a következő évben 8 400 tallér került közvetlenül a fejedelmi kincstárba. Az 1664 eleji nagysinkki országgyűlés XXVIII. artikulusa évenként 12 ezer tallért biztosított a fejedelemnek. Tudjuk, hogy 1670-ben a váradgyai portusról 12 080 tallért kapott. 1671-ig ehhez még külön járult a dési akna jö-

vedelme. Ennek nagyságára, csak töredékes adatokkal rendelkezünk. /1667: 1400 Ft; 1668: 600 Ft; 1669: 1400 Ft; ezek azonban korántsem biztos, hogy az azévi teljes jövedelmet jelentik./³⁸

1671 májusától a két sóportus, valamint Torda, Szék, Kolos, Vízakna és Dés bányáinak bérbeadásától kezdve a fejedelem tárházába 15 000 tallért fizettek az árendátorok.³⁹ Ez az összeg 1675 májusától 18 000 tallérra emelkedett.⁴⁰ Az eddig elmondottakhoz járult még külön külön a korszak egészén át a sófalvi és a máramarosi bányák jövedelme. Ennek kamaraispánjaitól nem tallérban, hanem csak forintban folyt be a jövedelem. Sófalváról évenként 300-750 Ft közötti összeg, míg Máramarosból 1 500-2 500 forintnyi pénz és természetbeni jövedelem.⁴¹

A fejedelem számára mindezekén túl, oly módon is jövedelmi forrást jelentett a só, hogy bizonyos számú kősót adományként juttatott - pénz helyett - egyes templomoknak, papoknak, iskoláknak, ispotályoknak stb. Ezzel már a megelőző századok uralkodói is gyakran éltek. Gondoljunk csak a kolozsvári Farkas utcai templom építésére, ahol Mátyás király tordai sókamara ispánját bízta meg, hogy mindenben legyen segítségére az építkezést irányító János mesternek, és kősót rendelt a templom számára.⁴² Ugyanide Úlásuló 1494-ben évi 300 arany forintot rendelt a tordai sóaknáról, s ezt II. Lajos király is megerősítette.⁴³ A kolozsvári két ispotály sóval történő uralkodói segítése is a Bethlen Gábor előtti időkre nyúlt vissza. A kolozsvári református kollégiumnak Barcsai fejedelem a tordai, széki és dési aknáról 1 600 Ft értékű sót rendelt. Ezt

az 1659. jún. 27-én Désen kelt adománylevelet Kemény János, majd Apafi is megerősítette.⁴⁴

A korszak elején Apafi még adományozott só t rabváltság-
ra is. Így 1662. áprilisában az Udvarhelyszéken lakó Jánosi
Györgynek fia rabságbóli kiváltására 200 db. kősót. Alkalmilag
különböző mennyiségben rendelt só hívei számára a fejedelem
/pl. 1662 májusában Bethlen Jánosnak 600 db-ot, 166 novemberé-
ben Pap Györgynek 100 db-ot, 1662 augusztusában István györgy-
falvi prédikátornak 25 db-ot stb./⁴⁵ Mások élethossziglan kap-
tak sóadományt. /Így Veselényi Pál 3 000 kősót, Teleki Mihály
3 000-t, Gillányi Gergely, majd özvegye Apafi Anna 1 184 fo-
rint értékű só t, a kővári vicekapitány Katona Mihály 500 db-
ot csakúgy, mint Alvinczi Péter, Baló László és Székely Meny-
hért stb./ Szerédi Benedek a Szilágyságban lévő vámjai megszünt-
tetéséért kapott évente 1 000 kősót a dési és kolosi akná-
ról.⁴⁶

Az egyházi személyek közül a korszak egészén át az erdélyi re-
formátus püspök élethossziglan kapott 2 000 db. kősót. Minden
évben rendszeresen több száz kősót kaptak külön Dés, Désakna,
Szék, Kolos, Torda, Vízakna, Marosváradgya protestáns prédiká-
torai és iskolamesterei. A kolozsvári ecclesia 1 600 forint-
nyi kősót, a kolozsvári ispotály pedig 2 000 db-ot kapott. A
debreceni kollégiumnak a 80-as években végig kimutathatóan é-
vi 800 forint értékű só járt.⁴⁷ A 80-as évek elejétől bizonyít-
hatóan a Sárospatakról Gyulafehérvárra menekült kollégium évi
600 forintot kapott a portusi jövedelemből.⁴⁸

A korszak végén Erdély új nagyhatalmi érdekszférába kerülését

jelezte, hogy a fejedelem már nem a török vezéreknak adat "ajándékon" sót, hanem pl. Heisler generálisnak 3 000 darabot. 1686. nov. 17-én pedig a Caraffa által kegyetlenül megadóztatott Debrecen számára rendelt 30 000 db. kősót.⁴⁹

Egyes fejedelmi tisztségviselők, alkalmazottak évi fizetésének természetbeni részében is szerepelt a só. /Pl. Alvinczi Péter, majd Inczédi Pál praefektus díjlevele évi 200 db. kősót is tartalmazott. Pataki István II. Apafi Mihály tanítójának conventionalis levele évi 25 db. kősót írt elő, a dévai, a fogarasi udvarbíróé 16 db-ot stb.^{50/}

Annak összetevőit keresve, hogy a só miért tölthetett be a korszakban ilyen sokirányú és fontos szerepet, meg kell állapítanunk, hogy e korban a pénzzel csaknem egyenértékű fizetőeszköz volt. Ez elsősorban biztos értékesíthetőségéből, az iránta megmutatkozó roppant nagy keresletből adódott. Ezért szerepel a bányák vezetőinek instrukciói között, hogy "mentől több sót szállíthat a portusra azon legyen éjjel es nappal".⁵¹

A marosváradgyai portusról 1662-ben 202 ezer db. kősót

1663-ban 267 " " "

1664-ben 288 " " "

1670-ben 241 " " "

adtak hajókra. Ehhez járult 1664-től a dévai portus forgalma.

1664-ben 13 ezer db.

1668-ban 43 " "

1669-ben 39 " "

Mindezekhez hozzá kell számítani a bányahelyekről nem a por-

tusra eladott több tízezer sókockát.

A só fontos szerepet játszott az emberi táplálkozásban, élel-
miszerkonzerválásban, a hús tartósításában, a bőrkikészítés-
ben, állatok élelmezésében stb.

Annak magyarázata, hogy a korszak kezdetekor a válsá-
gos időszakban Apafi és köre miért tudott döntően a sóra tá-
maszkodni, nemcsak nagy tételben jó pénzért való értékesíthe-
tőségében rejlett, hanem abban is, hogy a sóbányászat viszony-
lag csekély tőkebefektetést, technikai színvonalat és szakér-
telmet igényelt.

A bányahelyek aknáiban a sóvágók termelték ki a sót.
Két fajtájuk volt. Az un. posztós sóvágók állandó munkások
voltak, akik elnevezésüket onnan nyerték, hogy egy teljes év-
re leszegődésük bizonyosságaképpen meghatározott mennyiségű posz-
tót kaptak. Vezetőik a sóvágóbírák, illetve dékánok voltak.
Az un. vendég sóvágók ezzel szemben nem voltak kötelesek egy
évig ott maradni, hanem tetszésük szerinti ideig dolgozhattak.
Az általuk kitermelt minden "iratás"-ra, mely 100 db. sót je-
lentett, egy forintot kaptak. Minden iratásra kötelesek voltak
10 db. sót ingyen kivágni. Ez volt az un. felső, vagy super-
fluum. Jogukban állt minden ilyen 110 db. só után további tí-
zet kivágni, melyet vagy saját maguk értékesítettek, vagy a
bányán két dénárért beválthatták. További juttatás volt az in-
gyen gyertya az aknabeli világításra. Vezetőjük a "vendég só-
vágók kapitánya" volt.

A posztós sóvágók két szabad hetük kivételével minden héten
kötelesek voltak egy un. fertályt, vagy quartát kivágni, mely

34 db. sójt jelentett, amihez 2 db. un. Virginis és 2 db. un. Candellaris só társult, összesen tehát 38 db. sóból állott. Minden fertály után 20 dénárt kaptak, s ehhez járult még a posztó értéke.

A posztós sóvágók számát általában jóval meghaladta a vendég sóvágók száma. Széken például 1665-ben 20 posztós mellett 54 vendég sóvágó dolgozott, Koloson 1670-ben 11 posztós és 47 vendég sóvágó.⁵²

Az aknákon bányászott só, illetve a keletkezett hulladék felszínre hozásáról a millyéresek és gépelyesek gondoskodtak. /Millyének hívták a törmeléket, a gépely pedig ló vontatta emelőszerkezet volt./ A felszínre hozott só a máglás, vagy magulátor vette számba. /mágla=halomba rakott só/ A bányák mellett lévő sópajtákba pedig a taligások hordták be a sókockákat. A bánya munkáját segítette a kovácsműhely, ahol a bányászok csákányait javították, illetve egyéb szükséges munkákat végezték.

A bányák élén a sókamara-ispán állott az ő munkáját segítette a számtartó.

A bányahelyeken nemcsak sókitermelés folyt, hanem mivel önellátásra törekedtek, egyéb gazdasági tevékenység is. A bányákhoz appertinentiák is tartoztak. Szántók, rétek, erdők, Széken és Vízaknán halastavak, Vízaknán pedig még melom is. Így módon az alkalmazottak között kulcsárokat, kertészeket, majosokat, szolgálókat, halászokat is találunk. Az alkalmazottak főként pénzben, emellett kisebb részben búzában kapták fizetésüket. Ezenkívül élelmezésüket is biztosították. A kamara-

-ispánoknak adott instrukciók előírták, hogy szorgalmasan majorkodtassanak: "Az majorság- és dézma-búza, zab, rozs és egyéb legumináknak, s boroknak is percepiálásoknak, igazán való exigálására és bétakarítására, szorgalmatos gondja legyen". "Borjús-tehenek, juhok, sertések, ludak, pulykák, tyúkok és récsék béli majorságokat is tartson".⁵³ Az appertinentiák biztosították főként az alkalmazottak természetbeni járandóságát, a gépelyes lovak s egyéb állatok élelmezését, a termények esetleges eladása pedig pénzforrást jelentett. Ezért meglétüket igen fontosnak tartották. A kincstári uradalmak földjeihez hasonlóan ezek közül is foglaltak el önkényesen területeket egyes személyek. Így vált szükségessé, hogy 1678-ban törvényben mondják ki: "Az aknákhöz, kamaraházakhoz való pertinentiákat értjük mind Vízaknán, Tordán, Désen, Koloson és Széken, egyéb kamaraházakból is, ha mely rétek, erdők, kaszálóhelyek, szántóföldek és malmok abalienáltattak, vigore praesentio articuli reoccupáltassanak azon kamaraházaknak."⁵⁴

A bányák pénzbevételeinek legjelentősebb tétele természetesen a sóforgalmazásból származott. Termelésének döntő részét a portusra szállító tordai, kolosi, széki és vízaknai bányák - 1671-ig a bérleti rendszerig - a marosváradyai portus számtartójától Lipcsei Györgytől kaptak bizonyos összeget ezt egészítette ki a bányánál történő sóeladásból, illetve egyes mezőgazdasági cikkek /bor, állat egyéb termelvények/ forgalmazásából származó bevétel.

A kiadások fő tétele a sóvágóknak, illetve az alkalmazottaknak kifizetett összegek. Ez 1665-ben Széken az összes kiadá-

sok egyharmadát jelentette. A fennmaradó kétharmadot a bányaműveléshez szükséges kötelekre, bőrökre, nagy mennyiségű gyertyára, vontató lovakra, vasra, acélra stb. fordították. Továbbá szükség esetén gabonafélét, takarmányt, bort, állatokat is vásároltak.⁵⁵

A sóügy egészét tekintve megállapíthatjuk, hogy két fő pilléren nyugodott. Az egyiket a bányák, a másikat a portusok képezték. Vezetőik, tehát a kamaraispánok és a portusi rationisták feladatkörét instrukciók szabták meg. Évenként részletes számadással tartoztak. E ratiojukat kincstári exactorok ellenőrizték, s az esetleges hiányt megfizetni tartoztak. A korszak első éveiben a sóügyi vezetők közül kétségekívül a váradgyai portus inspektora volt a legfontosabb. A tisztség gazdasági kulcspozíciót jelentett. Hatalmas összegek gyűltek össze kezében, s az 1662-es elszámolásból kitűnik, hogy - felsőbb utasításra - közvetlenül ő maga utalta ki a több ezer talléros summákat a fejedelmi hatalom és az ország szempontjából sorsdöntő célokra. Mint már említettük, több kamaraispánt is ő látott el a bányaműveléshez szükséges pénzzel. E tisztséget 1661. okt. 27-től megszakítás nélkül 1671-ig Lipcsei György töltötte be. Tudjuk róla, a 60-as évek elejétől az enyedi kollégium egyik algondnoka volt, Bethlen János kancellár, a kollégium főgondnoka mellett.⁵⁶

A sókamara-ispánság is tekintélyes státusznak számított, s igen magas tisztségek elérése felé jelenthetett utat. Alvinczi Péter pl. 1670-ben kolosi, 1671-ben rónaszéki kamaraispán, 1673-ban innen lép elő fejedelmi praefektussá, majd ítélőmes-

terré. Szabó Keresztély pedig, - akiről tudjuk, hogy 1663-ban Vízaknán volt kamaraispán - később Szeben polgármestere lett. Az Apafi-kor kamaraispánjainak névsorát eddig csak nézagosan sikerült összeállítani. De ebből is látható, hogy elég gyakran cserélődtek. Ennek magyarázata még tisztázásra vár, hiszen az egyenletes gazdasági tevékenységnek nem kedvezett a vezetők 2-3 évenkénti változása. A korszak elején a fejedelmváltozásból következőleg érthető a nagyfokú kicserélődés. Ugyanekkor megjegyzendő, hogy a Kemény János alatti vízaknai kamaraispán Apafi alatt is tisztségében maradt. Sőt az 50-es évek dési kamaraispánja Alvinczi István, - aki nemcsak Kemény exponált híve volt, hanem ura halála után is folytatta az Apafi ellenes szervezkedést, amiért az 1662. márciusi országgyűlés "megnotázta" több társával együtt - a fejedelem hűségére térve rövid időn belül az egész sóügy inspektora lehetett 1664 nyarán, és a megnotázásáról szóló törvényt is csak ez után, az év őszén érvénytelenítették. A váradgyai sóportus vezetője ellenben 1661 őszén nem a Kemény János alatti Csoma Miklós maradt, hanem Lipcsei György lett, aki Barcsai fejedelem alatt viselte e tisztséget.

Tudunk olyan esetről, amikor hűtlen kezelés miatt váltják le és küldik börtönbe a sókamaraispánt, mint 1664-ben Vízaknán Türi Ferencet,⁵⁷ és persze elhalálozások is történtek. Mindent beszámítva mégis nagymértékűnek tűnik a fluktuáció.

A sóügyi irányításban igen széles hatáskörrel rendelkezett a fejedelmi praefectus. Szorgalmazta a sótermelést, gyakorlati utasításokat adott a termelés bővítésére vonatko-

hogy a portus vezetőjének Lipcsei Györgynek, 1670-es elszámolásában csaknem 5 000 tallér hiány mutatkozott. Többben nem kapták meg az őket megillető jelentős összegeket. Köztük volt Bethlen János kancellár 3 288 tallérral és Gillányi Gergely Apafi sógora is 1 333 tallérral.⁶³ A kivizsgálás során egy súlyos visszaélés is napfényre került, mellyel aztán az országgyűlés foglalkozott. Alvinczi István a sóügyi inspektor ugyanis négyezer tallért vett fel Bethlen János kancellártól a portai adó kiegészítésére. Az adót azonban, akkor már elküldték, Alvincziék pedig a pénzt sóba fektették, majd a belőle befolyó jövedelmet, melyet a rendek 5 333 tallérra taksáltak maguknak tartották meg, bár "az ország beadott adaja közli akarták bészínlelni".⁶⁴ Az ügy végül 1672 nyarán rendeződött el. Mint Rétyi Péter kincstári exactor naplójában olvasható: ekkor "lőn törvények Alvintzi István és Liptsei György uraméknak, s békélének meg őnagyságával in tallér 4 000." Megjegyzendő, hogy ezt követően 1672-ben Lipcsei fogarasi szolgabíró, majd 1675-től országos adófőpénztárnok lett.⁶⁵

A bérleti rendszer bevezetésében és folyamatossá tételében jelentős szerepe volt a fejedelmi tanácsuraknak. Egyes sóügyi döntésekben már korábban kikérte véleményüket Apafi.⁶⁶ Ők azonban közvetlenül nem részesültek a sójövedeleből. A bérleti rendszer lehetőséget teremtett rá. Az első években ennek csak közvetett módjára van bizonyítékunk. A bérleti szerződés csak egy évnyi időtartamra szólt, s minden évben újat kötöttek. Ezért a bérlők pénzt ígértek, ha a bérletet ők nyerik el. 1673-ból maradt fenn az egyik árendátor Pater

János görög kereskedő kötelező-levele Teleki Mihály a legjelentősebb tanácsúr számára.⁶⁷ Ebben Pater cserébe azért, hogy az aknákat és portust ő árendálhatta, elengedte Telekinek az összes nála vásárolt áruk megfizetését és még 1 500 tallér fizetésére vállalt kötelezettséget. Egyben megígérte, hogy minden évben, amikor ő bírhatja a bérletet 2-2 ezer tallért ad. Ismert az első bérleti szerződés szövege 1671-ből.⁶⁸ Ekkor Hedri Benedek, Pater János és Szegedi György voltak a bérlők. Kötelezettséget vállaltak arra, hogy 20 000 tallért a portai adóba, 15 000 tallért pedig a fejedelemlennek adnak. Fizetniük kellett a dévai őrséget és az addigi adóadományokat továbbra is tartoztak kiadni. Bizonyos mennyiségű rossz pénzt tallérrá kellett beváltaniuk. A nemeseknek saját szükségletükre, illetve a fejedelmi birtokoknak ingyen tartoztak sőt juttatni. Jogukban állt sóügyi alkalmazottak és tisztségviselők szükség szerinti kinevezése, leváltása. /Erre néhány évvel később 1675-ből tudunk példát, amikor az akkori két bérlő új máglást nevez ki Koloson.⁶⁹ / A szerződésben vállalt kötelezettségek nem teljesítése esetén a hiányzó összeget saját javaikból kellett kiegyenlíteni. A szerződés felsorolt főbb pontjai lényegében az egész korszakon át ugyanazok maradtak. Fontosabb változást csak a fejedelemlennek járó summa 18 ezer tallérra emelés jelentett 1675-től. Ezen kívül módosultak a sóadományok, illetve egyes pontok megfogalmazása, részletezése. Az 1671-es szövegben az szerepel, hogy a bérlők a fejedelemtől árendálták meg az aknákat és portusokat. 1675-től határozottan kimutatható, hogy a bérleti rendszer két lépcsős. Első

szerzéséért e bizonyságlevél bevezetőjében így írt: "midőn és mioltától fogván Is a akaratjából ez hazában megtelepedvén, sok viszontagságin után életemet keresném és magamot táplálnám, az üdők alatt a méltóságos és tekintetes úr Teleki Mihály uram protectiója alatt folytattam és követtem magam alkalmatoságomat, s a legközelebb az aknák árendálásában, s azoknak bírásokban, nem kevéssé oltalmazkodtam az ő kegyelme szárnyai alatt."⁷⁶ A másik árendátor Budai Péter pedig Bethlen János fiát fogadta gyermekévé, s neki hagyta alsórákosi udvarházát, Bethlen János pedig pénzzel segítette ki őt szorult helyzetében.⁷⁷ Más alkalommal 1676 februárjában 1 000 forintot vett fel "az aknák szükségére" ezért Tordáról ígér sőt számára.⁷⁸ Telekinek pedig pénzt juttat, "ajándékokat" ad jó havasalföldi, moldvai kapcsolatai révén fontos hírekkel látja el, vásárról számára. Amikor 1678-ban a nagy szárazság miatt több mint négy hónapi "egy hajó sőt sem vihettek alá" a portusról, s így jövedelem sem folyt be, Telekit biztosítja "valamint eddighogy most is megh nem fogyatkozik kegyelmed".⁷⁹

A bérlők száma az egész korszakban mindössze öt: Budai Péter, Hedri Benedek, Pater János, Pater Kristóf, Szegedi György. Közülük Hedri Benedek részvétele csupán egy eszten-deit tartott. 1672 ápr. 20-tól a huszti vár és jószág, s a rónaszéki sóbánya inspektora lett. Az arendatorok általában nem egyenként, hanem ketten vállalták a bérletet. Nem voltak állandó párok és a szükségből adódó társak között igen feszült volt a viszony. Ez kitűnik a gyakori egymásra való panaszkodásból és vádaskodásból, mely különböző levelekben, iratokban ol-

vasható. Sőt a 80-as évek második felében Pater János és Szegedi György örökösei közt hosszan elhúzódó per folyt.

Az egyes személyek származását vizsgálva feltűnő, hogy általában idegenek, illetve alacsony sorból jövők. Pater János és Pater Kristóf görögök, Szegedi György rác. Hedri Benedek a felvidéki Sirokáról került még II. Rákóczi György alatt Erdélybe, Thököly István itteni birtokainak vezetőjeként, s kérésére csak 1667-ben incorporálták. Budai Péterről Bethlen Miklós-nál azt olvashatjuk: "az Ompolyról egy lóval vízfordó és azt pénzen eladó szegény ember gyermekéből virtusa után főemberré lett."⁸⁰ Saját képességeire támaszkodva, a fejedelem bizalmi embereként, szolgálatai révén nemességet, birtokot szerzett, majd ezek után került a bérletbe, hogy ott vagyonát tovább gyarapítsa. Pályafutása azt példázza, - Teleki Mihályéval, Sárpataki Mártonéval és másokéval együtt - hogy megvoltak a társadalmi mobilitás lehetőségei az Apafi-korszakban.

Az erdélyiek nagy ellenszenvvel viseltettek az idegennel szemben. Ez az ellenérzés vezethette Szentpáli Ferenc költő tollát, amikor Hedri Benedekről így írt:

"Hogy Erdélyben jöttél kebeles tót voltál

Honnan vagyon, hogy magyar úrra változtál."⁸¹

A rendek 1671 őszén az országgyűlésen - mivel a májusban életbe lépett első bérlet mindhárom résztvevője idegen volt - törvénybe iktatták: "Látván kegyelmes urunk, hogy a portusi jövedelemből nem a haza fiai, hanem idegen fiak töltöznek; kihez képest végeztük, hogy ennekutána ante omnes extraneos ez haza fiai kináltassanak meg az portussal, ha akarják, azok árendálják

meg a portust."⁸² A rendek e törekvésével összhangban, 1675-től - bár csak négy esztendőre - Budai Péter is bekapcsolódott a bérletbe. 1679. májusától már csak Szegedit és a két Patert találjuk az árendátorok között.

A bérletben jellemző a görögök részvétele. Bethlen Miklósnál olvashatjuk: "a görögöknek nagy elhatalmazását a hazában, akinek esze és igaz lelke volt, látta és fájlalta."⁸³ Egyfelől, a számuk is megnőtt az Erdélyben működő görög kereskedőknek. A Szebenben szállást tartó görögökről egy 1673-as törvénycikkben ez olvasható: "sokkal felcsebben vannak mostan, mint annakelőtte, mikor 60 számra connumeráltattak volt."⁸⁴ Másrészt, közülük kerültek ki a legtehetősebb kereskedők, és ők bérelték a kereskedelmi élet szempontjából oly fontos harmincadok döntő többségét.⁸⁵ Egy részüknek csak kereskedelmi lerakataik voltak Erdélyben, s az ország csak a vagyongyűjtés színtere volt számukra. A rendek ezzel szemben, láthatóan arra törekedtek, hogy e felgyűlő vagyonok az országban maradjanak, s azt gyarapítsák. Ez a meg gondolás játszhatott szerepet az 1672 októberi országgyűlés III. törvénycikkelyének meghozatalában, amely Pater Jánossal kapcsolatban kimondta: "úgy engedtetik meg ez hazában való szabados lakása, jószágszerzése s bírása, hogy feleségét, gyermekeit ez hazában béhozza, s itt telepítse meg."⁸⁶ Pedig - amint épp e törvény is említi - ekkorra Pater már nemességet szerzett. Ez egymagában ezek szerint még nem elégítette ki a rendeket.⁸⁷

Amint a görög-örmény kereskedők megsokasodása jelzi, Erdélyben, e korszakban megvoltak a lehetőségek a nagy jöve-

delmet biztosító kereskedelmi tevékenység kiterjesztésére. Elgondolkodtató, hogy e lehetőségekkel miért éppen a betelepülő görögök tudtak leginkább élni, és miért nem például a szász kereskedők, akiknek a városaiban telepedtek meg a görögök, vagy a Várad elvesztése után Erdélybe települő kereskedők, akiknek nyugati és északi irányban minden bizonnyal jól kiépített kapcsolataik voltak. Holott a törekvés láthatóan megvolt erre. Mint Bethlen Miklósnál olvasható: "a haza fiaiból álló kereskedő rend supplicatiot ... adata az országnak a görögök ellen", de elutasító választ kaptak: "adják olcsóbban ők a görögöknél s tőlük vásárolunk."⁸² Az országhoz való fordulásuk is gyengeségüket bizonyítja, hisz a görögöknek mindenféle törvénybéli segítség és támogatás nélkül sikerült felülkerekedniük. E megerősödéshez természetesen hozzájárult az, amit Bethlen is említ, hogy bizonyos pozíciókat befolyásos személyeknek juttatott "ajándékokkal" szereztek meg.⁸⁹ De az, hogy ők sikeresebben tudtak megvesztegetni egyeseket, éppen gazdasági erejüknek volt külső jele.

A kérdés magyarázatának egyik fő összetevője valószínűleg az, hogy e korszakban megnőtt Erdély azon kereskedelmi kapcsolatainak a jelentősége, melyek a Balkán és Levante felé irányultak, s ezekben éppen ottani erős kapcsolataik és pozícióik révén a görögök tudtak döntő részt vállalni.

A kereskedelem szerepének vizsgálata azért fontos témánk szempontjából, mert éppen ez volt az a tevékenység, mely nagyobb tőkék létrejöttét lehetővé tette. Márpedig mint láttuk, a sóbérlet elnyeréséhez a bérlőknek nagy vagyonnal kellett ren-

delkezni, amely esetleges nemfizetés esetére biztosítékul szolgálhatott.

Érdekes ugyanakkor, hogy számos vezető erdélyi család tagjai szintén rendelkeztek a szükséges tőkével, ők mégsem vállalták a sóbérletet. Holott tudjuk, hogy a nemesség és a főrendek nem feltétlenül idegenkedtek a gazdasági vállalkozásoktól. Apor István pl. harmincadot bérelt;⁹⁰ ismeretes Béli Pál, Teleki Mihály, Bethlen János, Apor István különböző árukkal folytatott kereskedése;⁹¹ Bethlen Miklós pedig pl. 1670-ben a kolozsvári harmincadon keresztül 141 "öreg ökröt" hajtatott "Debreczen felé eladásra", s önéletírásában maga is hangsúlyozta borral és egyébekkel való kereskedésének fontosságát.

A sóbérlet tagjai közül Hedri Benedekről tudjuk, hogy még 1662-ben két hajórakomány sót vásárolt kereskedésre. A két Pater pedig kimondottan kereskedő volt. Pater János már a korszak elején nagykereskedőnek számított, és sokféle áruval kereskedett. 1662-ben pl. 6 hajórakomány sót indíttatott útnak a portusról eladásra. A fejedelmi udvarral is szoros kereskedelmi viszonyban állott. 1667 elején 230 tallért érő szövetet vásárolt tőle Bornemissza Anna.⁹³ 1668 elején 1 600 forint értékű gyöngyöt adott el a fejedelemasszonynak, s azért 13 mázsa kénesőt kapott, amivel tovább kereskedhetett.⁹⁴ Az év végén 1 000 tallér /kb. 2 000 forint/ értékű gyöngyöt vásárolt tőle Bornemissza Anna. Ezért Pater 400 tallért és 10 mázsa kénesőt kapott. A fejedelemasszony naplóbejegyzése azt is mutatja, hogy gyakran vásároltak tőle. A tíz mázsa kéneső ára ugyanis 650 forint lett volna, de az 50 forintot elengedték

neki mondván: "mivel mi is sokszor vásárolván tőle elvonódik egyszer is másszor is."⁹⁵

A sóbérlet megszerzésével Erdély e fontos belkereskedelmi - és exportcikkének kitermelését és forgalmazását vehették a bérlők irányításuk alá. Számos harmincadot is ők béreltek. Mindezzel tőkájük nagyarányú forgatását tették lehetővé. A sóvágóknak s a dévai őrségnek járó posztót például saját maguk hozhatták be, az általuk bérelt harmincadon át. A bányaműveléshez szükséges árucikkeket /vas, bőr, faggyú, gyertya, kötelek, eszközök stb./ is maguk szerezhették be. Árúikat és az irányításuk alatt álló bányahelyekről kitermelt sót, szintén a kezükben lévő harmincadokon át volt módjukban kivinni.

Érdekes Pateréknek a görög companiákhoz való viszonya. Adataink nem egybehangzóak arra nézve, hogy e companiák inkább csak laza jogvédelmi, érdekvédelmi tömörülései voltak-e a kereskedőknek, vagy köztük a részvénytársasági forma irányába mutató szorosabb pénzügyi kapcsolat állt fenn. Ez utóbbi egyben azt jelentené, hogy a sóbérlet mögött ott álltak a görög companiák is. Lássuk az adatokat:

Pater Jánost 1672-ben mint görög bírót említik, s ő adja be a fejedelmi kincstárba a görögök Szt. György napi 600 forint adóját.⁹⁶ Ugyanezt 1668-ban úgy fizették, hogy 426 forintot adtak be készpénzben, a további 174 forintért a Pater Jánostól Bornemissza Anna által vásárolt árút számították be.⁹⁷

Tudjuk, hogy 1683-ban Pater és Szegedi vállalták, hogy elrendezik Teleki Mihálynak 8 görög kereskedővel szemben fennálló

5 603 forint tartozását. Oly módon, hogy abba betudják a portusról Telekinek járó 4 000 forintját és az Apafi által adományozott sójának értékét 900 forintot, a fennmaradó 703 forintot pedig készpénzben veszik fel Telekitől.⁹⁸

1684 után Pater János egyedül vállalta a sóügy bérletét, s az országtól 44 000 forintot vett fel sószállításra, de a vállalkozásba belebukott, mert a háborús körülmények miatt "a török és a só dolga már non est in statu".⁹⁹ Oly hatalmas adósságban maradt, hogy az országgyűlés elé rendelték 1686 jan. 17-én tíz napot adva számára, hogy törlessze tartozását, mert "különben oly fogságban tétetik, melyet halálával megváltana, de nem engedtetik."¹⁰⁰ Valóban börtönbe zárták, de hamarosan kiengedték, hogy tartozását összegyűjthesse. Kezesül Szebenben tartották két özvegy lányát, végső fokon pedig ha Pater vagy leányai nem tudják elrendezni ügyüket akkor "Szeben városa az itt commoráló görög companiával együtt az Pater Jánoson levő egész adósságot megfizetni kötelesek legyenek."¹⁰¹ Ezzel szemben érdekes, hogy azon a listán, mely 1689-ben felsorolta, hogy a különböző aknákról kiknek mennyi Pater-féle adósság restál, nem szerepelnek görögök, holott kézenfekvő lenne, hogy tőlük kérjen. Pater nagy megszorúltságát mutatja, hogy a kölcsönök felsorolásában még 12 forintos összeg is szerepel.¹⁰²

Szólni kell arról is, hogy az árendátorok már a bérlet megszerzése előtt jó viszonyban álltak a fejedelemmel, különböző szolgálatokat tettek számára. 1662-ben Pater János és Hedri Benedek kölcsönökkel segítették Apafit. 1663-ban pedig

Budai Péter az, aki az Erdélyen keresztülvonuló tatár és két vajdaságbeli seregek elé megy Apafi megbízásából, hogy szálláshelyeket jelöljön ki és a csapatokat élelemmel lássa el, míg az országon átvonulnak. Majd mint a Havasalfölddel kapcsolatos ügyek szakértője 1664-ben a török elől menekülni kényszerült Ghica vajda feleségét alsórákosi udvarházába vitette.¹⁰³ Hedri Benedek is ellátott diplomáciai küldetéseket.¹⁰⁴

A bérlők között kétségtelenül Pater János volt a legsokoldalúbb vállalkozó. Nemcsak a sóügy és a harmincadok árendálásában vett részt mint bérlőtársai, hanem 1680-81-ben ő bérelte a csíki vashámort,¹⁰⁵ tagja volt az enyedi pénzverő társaságnak is.¹⁰⁶

- - -

Az elmondottakkal remélem sikerült érzékeltetni, hogy mennyire komplex problémakört jelent az Apafi-kori sóügy. Az egyes kérdések tisztázása további széleskörű forráskutatást igényel.

1. V.ö.: Für Lajos: Kisebbségi tudományművelés Erdélyben
Alföld 1983/3 37-57.o.
2. Hunfalvi János 1886-ban 192 sókutató, 593 sóforrást említ. Természetadta jellegénél fogva meglétüket az Apafi-korban is feltételezhetjük. /Hunfalvi János: A magyar birodalom földrajza Bp. 1886 719.o./
3. Hunfalvi mintegy 40 ilyen kiemelkedésről tud. A legnagyobb sóhegy Szovátától É-K-re van. Parajdtól D-Ny-ra a múlt század végén még 60 m magas tiszta sóhegy állott. u.o.
4. A rómaiak 6-8 ölnyi mélységű nyitott medencét vágva termelték ki, míg a magyar időben az aknákat sokkal mélyebbre hajtották süveg vagy körte alakban. Orbán Balázs: Tor-da város és környéke Bp. 1984 374.o.
5. Hans Dernschwam: Erdély, Besztercebánya, törökországi úti-
napló Bp. 1984 /továbbiakban: Dernschwam/ Tardy Lajos be-
vezetője
6. Erdélyi Országgyűlési Emlékek /továbbiakban: E.O.E./
269.o.
7. E.O.E. XIV. 423-424.o.
8. A marosváradyai portus 1528-ban Dernschwam tanúsága sze-
rint még nem állt fenn. Legkorábbi említése 1576-ból va-
ló. Trócsányi Zsolt: Erdély központi kormányzata Bp.1980.
/Továbbiakban Trócsányi/ 294.o. 1095. jegyzet
9. Mindkettő: Országos Levéltár: Gyulafehérvári Káptalan Le-
véltára Lymbus XXV. /továbbiakban: Gyfv. Ly. XXV./

10. E.O.E. XIV. 228.o.
11. E.O.E. XIII. 294.o.
12. Extractus Rationis ... Georgii Liposei ... pro 1670.;
Országos Levéltár Apafi gyűjtemény 2. doboz
13. A ránk maradt bérleti szerződések:
1671-es E.O.E. XV. 200-202.o.
1682-es Teleki család marosvásárhelyi levéltára
Missiles /továbbiakban Teleki Miss./ 328.o.
1683-as E.O.E. XVIII. 113-116.o.
14. E.O.E. XIII. 165-166.o.
15. E.O.E. XIII. 188.o.
16. E.O.E. XIV. 157-159.o.
17. Erre vonatkozólag lásd pl. a marosváradyai hídon át sót szállító szekerekről szóló töredékes lajstromot vagy a kolozsvári ecclesia számára sót szállítók céduláját stb.
Gyfv. Ly. XVI.,XXV.
18. Compilata Constitutiones III. XVI. cím
19. E.O.E. XVII. 77.o.
20. E.O.E. XV. 176.o.
21. II. Endre 1222-ben engedélyezi a Barcaságba telepített lovagoknak, hogy az Olton és Maroson 12 hajóval sót szállíthassanak ki és visszajövet árucikketek vámmentesen hozhassanak be.
22. Semmilyen, a Szamoson működő sóportusra utaló adat nem ismeretes. A Szamoshoz lényegesen közelebb fekvő Széki és kolosi sót is a varadgyai portusra fuvarozták, sőt kis mennyiséget alkalmanként a Szamos melletti Désről is szállítottak oda.

23. E.O.E. XV. 170.o.
24. Comp. Const. III.R. XVI.o.
25. Gyfv. Ly. XXV.
26. Érsekújvári András dévai portusi rationista elszámolásai
1668-ból és 1669-ből Gyfv. Ly. XXV.
27. Gyfv. Ly. XXV.
28. Gyfv. Ly. XVI.
29. E.O.E. XIV. 126.o.
30. E.O.E. XIV. 320.o.
31. E.O.E. XV. 461-462.o.
32. E.O.E. XIV. 198.o.
33. Teleki Miss. 328; E.O.E. 18. 115.o.
34. Gyfv. Ly. XXV.
35. "az dévai magyar praesidariusoknak s pattantjusoknak 758
tallért és 80 dénárt
az német praesidariusoknak pénz és posztóbeli fizetésekért
297 tallért és 30 dénárt
Véres Sándor dévai várbeli vice porkoláb restancia pénz
és posztó annuatim évenként járandó fizetésében
96 tallért
Csekei Tamás főporkoláb uramnak
45 tallér
a dévai predicatoroknak, fő és vice porkoláboknak évenként
járó borukért
38 tallér"
36. Történelmi Tár /továbbiakban T.T./1895 648.o.
37. Trócsányi 126.o. 704. jegyzet; E.O.E. XIV. 110.o.

38. Bornemissza Anna Gazdasági Naplói Bp. 1913. /továbbiakban
B.A. G.N./
39. E.O.E. XV. 200-202.o.
40. B.A. G.N.
41. U.o.
42. Az utasítás magyar fordítását közli Entz Géza: A kolozsvári Farkas utcai templom építéstörténete. In Ötszáz éves a kolozsvári Farkas utcai templom Szerk. K. Fogarasi Zsuzsa Bp. 1986. 14-15.o.
43. Jakab Elek: Oklevéltár Kolozsvár történetéhez I.köt. 305-306.o.; 352.o.
44. U.o. II.-III. köt. 343-346.o.
45. T.T. 1895. 644.o.
46. E.O.E. XVIII. 93.o.
47. A sóaknákról járó sóadományok lejegyzése 1679-84 közöttől O.L. Teleki Miss. 290-91; T.T. 1895 370-384.o. stb.
48. B.A. G.N.
49. B.A. G.N.
50. Szádeczky Béla hagyatéka; Prodan: Urbariale Tarii Fogarasului Buk. 1976. 533.o.
51. Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle 1897. 177.o.
52. Gyfv. Ly. XVI.
53. Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle 1897 /továbbiakban: M.G.Sz./ 181-182.o.
54. E.O.E. XVI. 535.o.
55. Gyfv. Ly. XVI.
56. Nagy Géza: Fejezetek a magyar református egyház 17. századi történetéből Bp. 1985. 143-144.o.

57. Rétyi Péter Naplója Buk. 1983. 57.o.
58. Trócsányi 330.o.
59. M.G.Sz. 1897. 168-189.o.
60. E.O.E. XIV. 144.o.
61. Trócsányi 233.o.; Ember Győző: Az újkori magyar közigazgatás története 1946. 512.o.
62. Gyfv. Ly. XVI.
63. O.L. Apafi gyűjtemény 2. doboz.
64. E.O.E. XV. 256.o.
65. Maria Ursutiu által közölt adat Rétyi Péter Naplója 129.o.
66. Pl. 1665-ben a só áráról, 1667-ben a máramarosi bányák ügyében stb. Trócsányi 75.o.
67. O.L. Teleki Miss. 290-91.
Hasonló kötelező levél maradt fenn Szegedi György és Budai Péter aláírásával 1675-ből; és 1676-ból, 1684-ből Pater János aláírásával.
68. E.O.E. XV. 200-202.o.
69. Szádeczky Béla hagyatéka
70. O.L. Teleki család marosvásárhelyi levéltára, 4. doboz
71. O.L. Teleki Miss. 290-91. U.itt 1682-es kötelező levelük az 1683-as: E.O.E. XVIII. 119-120.o.
az 1684-es: E.O.E. XVIII. 232-233.o.
72. Esterházy Pál hg. nádor 250 000 Ft. készpénz kölcsön fejében 300 000 sókockát kapott az erdélyi bányákból az országban történő forgalmazásra. A pénzügyletet Samuel Oppenheimer finanszírozta.
73. Sinkovics István: Erdélyi Kamarajövedelmek. In Domanovszky - emlékkönyv 1937. 504-533.o.

74. Bethlen Miklós Önéletírása Bp. 1953. I. köt. 263.o.
75. Cserei Mihály: Erdély históriája Bp. 1983. 148-149.o.
76. Teleki Miss. 290-91.
77. Cserei Im.
78. Bethlen család levéltára O.L. Birtokigazgatási Iratok
79. O.L. Teleki Mihály levelezése 2. Doboz.
80. Bethlen Miklós Im. I. köt. 237-238.o.
81. Idézi R.Várkonyi Ágnes: Erdélyi változások Bp. 1984. 405.o.
82. E.O.E. XV. 255.o.
83. Bethlen i.m. I. köt. 256.o.
84. E.O.E. XV. 350.o.
85. B.A. G.N.
86. E.O.E. XV. 318.o.
87. A nemesség-szerzés még egyáltalán nem jelentette, hogy a rendek maguk közé tartozókként fogadták be az újonnan meg-nemesedetteket. Sőt csak ellenérzésüket fokozta. Ezért tiltották meg 1678-ban a görögök és oláh papok meg-nemesítését, és elrendelték a számokra addig adott armálisok felülvizsgálatát is. E.O.E. XVI. 606.o.
88. Bethlen i.m. I. köt. 265.o.
89. U.o.
90. B.A. G.N.
91. Deák Farkas: Uzoni Béli Pál 1621-1679 Bp. 1887. 122-23.o.
R. Várkonyi Ágnes: Erdélyi változások Bp. 1984. 84.o.
92. O.L. Gyfv. Ly. XXV.
93. T.T. 1892. 745.o.
94. B.A. G.N. 35.o.

95. U.o. 40.o.
96. U.o. 77.o.
97. U.o. 75.o.
98. Teleki Miss. 290-291.o.
99. Bethlen i.m. I.köt. 331.o.
100. Alvinczi Péter Okmánytára Pest 1870. I.köt. 47-48.o.
101. U.o. 52.o.
102. T.T. 1895. 370-384.o.
103. Imreh Barna: Mindszenti Budai Péter Református egyház
XVIII. évf. 1966. febr. 34-37.o.
104. E.O.E. XV. 145.o.; Lukinich Imre: Erdély területi válto-
zásai a török hódítás korában Bp. 1918. 444-445.o.
105. B.A. G.N. 444.o.
106. Bethlen i.m. I. kötet. 266.o.

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK:

- Országos Levéltár: - Apafi Gyűjtemény
- Bethlen család levéltára, Birtokigazgatási iratok
 - Erdélyi Fiskális Levéltár XVI. szekrény
 - Gyulafehérvári Káptalan Levéltára Lymbus
 - Teleki Mihály levelezése
 - Teleki levéltár Missilis osztály
 - Szádeczky Béla hagyatéka

KIADOTT FORRÁSOK:

- Alvinczi Péter okmánytára I-II. köt. Bp. 1870.
- Bethlen Miklós önéletírása Bp. 1955.
- Bornemissza Anna Gazdasági Naplói szerk. Szádeczky Béla Bp. 1911.
- Cserei Mihály: Erdély Históriaja Bp. 1983.
- Hans Dernschwam Erdély, Besztercebánya, Törökországi útinapló Bp. 1984.
- Erdélyi Országgyűlési Emlékek I; - XXI. köt. szerk. Szilágyi Sándor Bp. 1875. - 1898.
- Erdélyi Törvények 1540-1848 szerk. Kolosvári S. - Cvári K. Bp. 1900.

Erdélyi Történeti Adatok szerk. Mikó I.-Szabó K.

Kolozsvár 1855-1862.

Jakab Elek: Okmánytár Kolozsvár Történetéhez I-III. köt.

Buda 1870-1888.

Magyar Gazdaságtörténeti Szemle 1897, 1899.

Rétyi Péter naplója szerk. Maria Ursutiu Buk. 1983.

Teleki Mihály levelezése I-VIII. Kiad. Gergely S. Bp.

1905-1926.

Történelmi Tár

Urbarile Tarii Fogarasului II. köt. Kiad. David Prodan

Buk. 1976.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

Binder Pál: Közös múltunk Buk. 1982

Ember Győző: Az újkori magyar közigazgatás története Bp.
1946.

J.E. Fichtel: Geschichte des Steinsalzes und der Stein-
salzgruben in Grossfürstenthum Siebenbür-
gen Nürnberg 1780.

Imreh Barna: Mindszenti Budai Péter Református Egyház
1966. febr.

Lukinich Imre: Erdély területi változásai a török hódí-
tás korában Bp. 1918.

Nicolae Maghiar - Stefan Oltenau: Din istoria mineritu-
lui in Romania Buk. 1970.

Nagy Géza: Fejezetek a magyar református egyház XVII.
századi történetéből Bp. 1985.

Orbán Balázs: A Székelyföld Leírása Bp. VI. 1868-1873.

" " Torda város és környéke Bp. 1889.

Ötszáz éves a kolozsvári Farkas utcai templom szerk.

K. Fogarasi Zsuzsa Bp. 1986.

R. Várkonyi Ágnes: Erdélyi változások Bp. 1984.

Takács Sándor: Régi sóvágóinkról. Emlékezzünk eleinkről
Bp. é.n. 67-79.o.

Trócsányi Zsolt: Az erdélyi központi bányai igazgatósági
szervezet története 1691-1848. Miskolc
1962

" " Erdély központi igazgatása Bp. 1980.

Teleki Mihály /Erdély és a kuruc mozgalom
1690-ig/ Bp. 1972.

A marosváradgyai portusról 1662-ben sót szállító hajósok névsora és a szállítások időpontjai:

	ápr.	máj.	jún.	júl.	aug.	szept.
Akbec			10-én			
Aldria Török					2-án	
Alia Musztafa			10-én			
Aloda Passa			9-én			
Ambrus István					3-án	
Balta Gyuro			23-án			
Balta Mihály						19-én
Bocza Nikola			10-én		2-án 31-én	
Borjector Czivió					8-án	
Bosnyai Gergely		12-én				
Bosnyak Andro			23-án		8-án 28-án	
Bosnyak Ferenc					27-én	
Bosnyak Frano			14-én			
Bosnyak Coriga				22-én		
Bosnyak Gyuro	3-án					
Bosnyak Marko			17-én	19-én	1-én 2-án	
Bosnyak Nikola			10-én		31-én	
Budai Szallo		9-én				
Czella Grozda		25-én	23-án			
Csalan Huszain		12-én	8-án	4-én	18-án	27-én
Csellai Gyula			23-án			
Csesza Péter			30-án			

A marosváradgyai portusról 1662-ben sőt szállító hajósok névsora és a szállítások időpontjai:

	ápr.	máj.	jún.	júl.	aug.	szept.
Deli Alia						2-án
Dumitru Jankul						30-án
Eőrög Tadian			8-án		22-én	
Fazekas András	3-án					
Fekete András		25-én				27-én
Fekete Bosnak				19-én		
Fekete Ismael	10-én		16-án	27-én	31-én	
Fekete János				7-én		
Fekete Joan					22-én	
Fekete Péter				7-én		
Fekete Radicslau			12-én			
Gera Mikola			8-án			
Glogovit Marko					27-én	
Gravassá Mihor						7-én
Hasson Haszon				15-én		
Gyípan Stefan					18-án	
Gyura Pasarius			8-án			
Hasson Tobak		16-án	8-án	19-én	22-én	
Hoczia Huszein		12-én	8-án	26-án		
Horváth Marko		13-án				
Huszain Aga			16-án	22-én		30-án
Igná János			30-án			

marosváradgyai portusról 1882-ben sőt szállító hajósok névsora és a szállítások időpontjai

	ápr.	máj.	jún.	júl.	aug.	szept.
Illyei András					2-án	
Illyei István					2-án	
Illyei Nikola				26-án		
Ivo Jusz Passa		9-én	9-én			20-án
Jusz bassa Albia					2-án	
Jusz Passa			18-án 23-án			
Kalmár Száva		9-én				
Kamber Bulyok Passa			10-én	4-én	20-án	
Kapolnási István				6-án		
Kapronczai Mihály						19-én
Kis Laus			23-án		24-én	
Kontra Gyurka			10-én			
Konta István				6-án		6-án
Konta Mihály			30-án			
Konta Sztoja			11-én			
Kresztelicza					28-án	
Kresztelicza Stipan	20-án		23-án			
Lippai Ábrahám			30-án			
Lippai Andro		12-én			3-án 27-én	7-én
Lippai Bogdán					31-én	
Lippai Czivo				4-én		
Lippai Demjan				22-én	22-én	

A marosváradgyai portusról 1662-ben sőt szállító hajósok névsora és a szállítások időpontjai:

	ápr.	máj.	jún.	júl.	aug.	szept.
Lippai Frano				28-án	31-én	
Lippai Gyura		12-én	6-án 29-én		22-én	6-án
Lippai Habbán			10-én			2-án
Lippai Hezzen				17-én	27-én	
Lippai Jankul					23-án	
Lippai János		15-én				
Lippai Joon			10-én 23-án	7-én		6-án
Lippai Kurta			23-án		22-én 23-án	
Lippai Laco		12-én				
Lippai Mocher			22-án			
Lippai Munk	12-én	15-én	7-én	28-án	18-án	
Lippai Misztura			10-én			
Lippai Ozia						18-án
Lippai Opra		26-án				
Lippai Peter		15-én	22-én	4-én	2-án	7-én
Lippai Pavo			23-án			
Lippai Pál		12-én			8-án	
Lippai Sugai			10-én 9-én	22-én 16-án		7-én
Lippai Szallo			23-án			21-én 27-én
Lippai Szvoja						19-én
Lippai Tadian				27-én		
Lippai Vozko			26-án	19-én		27-én

A marosváradgyai portusról 1662-ben sőt szállító hajósok névsora és a szállítások időpontjai:

	ápr.	máj.	jún.	júl.	aug.	szept.
Magas Mihok			3-én			
Marko János					3-án	
Martin János			9-én			6-án
Martin Jusz Passa			23-án		18-án	18-án
Muszta				4-én		
Musztafa				4-én		
Oda Passa		15-én				
Olah Jancsik				16-án		
Olczmany Irez	13-án		8-án	4-én	8-án 27-én	29-én
Opra János						6-án
Osztros Gyuro					18-án	
Osztroi Marton						12-én
Osztroi Sztvika					9-én	
Osztros Marko			10-én			
Paczari Gyuro			26-án		2-án 29-én	
Papista András		9-én	14-én	17-én	12-én	
Pera György			29-én			
Pera Mihály						19-én
Petru Nikola		9-én				20-án
Pirtis Todor		12-én				
Pontor Pasko					28-án	29-én
Posgai István				4-én	11-én	

A marosváradgyai portusról 1662-ben sót szállító hajósok névsora és a szállítások időpontjai:

	ápr.	máj.	jún.	júl.	aug.	szept.
Posgai Marko			19-én			
Racz Groza						7-én
Racz Gruja						7-én
Radnai Domjan			20-án			
Radnai Freno		25-én				
Radnai Istok		18-án				12-én
Radnai Kurt		18-án				
Radnai Pavo						2-án
Sandor Marko			9-én			
Selyei Mihok						19-én
Szilistei Ábrahám						20-án
Simon Gyurka		29-én	23-án			
Simon János		13-án	14-én			
Simon Péter		29-én	23-án			12-én
Solymosi Lukács		9-én		7-én	12-én 31-én	
Szakamasi Péter				3-án		
Szalada Passa				28-án		
Szelistei János				27-én		
Szilistei Péter						20-án
Sztojan Oda Bassa			18-án	19-én	10-ón	2-án
Thomas György				5-én		

A marosváradgyai portusról 1562-ben sót szállító hajósok névsora és a szállítások időpontjai:

	ápr.	máj.	jún.	júl.	aug.	szept.
Varagyai Mihály		13-án				
Virraszto Péter		22-én				
Zaika János						21-én

SŐSZÁLLITÁSOK

1662-ben

A MAROSVÁRADGYAI PORTUSRÓL

1662. áprilisi sószállítás a marosváradyai portusról

nap	hajó	kőso/db
1.		
2.		
3.	2	1550
4.		
5.		
6.		
7.		
8.		
9.		
10.	2	1575
11.		
12.		
13.	1	900
14.		
15.		
16.		
17.		
18.		
19.		
20.	1	900
21.		
22.		
23.		
24.		
25.		
26.		
27.		
28.		
29.		
30.		
Összesen:		4925 db.

1662. májusi sószállítás a marosváradgyai portusról

nap	hajó	kőszó/db
1.		
2.		
3.		
4.		
5.		
6.		
7.		
8.		
9.	7	5443
10.		
11.		
12.	8	5828
13.	3	2374
14.		
15.	3	2248
16.	1	520
17.		
18.	3	2300
19.		
20.		
21.		
22.	1	700
23.	1	760
24.		
25.	3	2033
26.	1	791
27.		
28.		
29.	2	1490
30.		
31.		
Összesen:	33	24 487 db.

1962. júniusi sószállítás a marosváradgyai portusról

nap	hajó	mész/db
1.		
2.		
3.		
4.		
5.		
6.		
7.		
8.	8	6192
9.	"	5494
10.	12	8287
11.	1	900
12.	1	800
13.		
14.	3	2700
15.		
16.	2	1450
17.	1	700
18.	2	1334
19.	1	725
20.	1	1000
21.		
22.	1	756
23.	14	11335
24.		
25.		
26.	3	1579
27.		
28.		
29.	2	1572
30.	4	3102
Összesen:	63	47 926 db.

1662 júliusi sószállítás a marosváradgyai portusról

nap	hajó	kősz/db
1.		
2.		
3.	1	728
4.	8	5195
5.	1	900
6.	2	957
7.	4	2512
8.		
9.		
10.		
11.		
12.	1	985
13.		
14.		
15.	1	592
16.	2	1491
17.	2	1437
18.		
19.	5	3593
20.		
21.		
22.	4	2922
23.		
24.		
25.		
26.	3	1380
27.	3	2281
28.	4	3000
29.		
30.		
31.		
Összesen:	41	28 474 db.

A S Ó P O R T U S O K V E Z E T Ő I

M A R O S V A R A D G Y A

1659 jún. 9. /Barcsai fejedelem alatt/ Posgai Markó
aug. 3. "

1661 máj. 19. /Kemény fejedelem alatt/ Csoma Miklós

1661 okt. 27 - 1670 Lipcsei György

D É V A

1664 jún. 18. Kibéldi Pál

?

1667 - 1670 Érsekújvári András

S Ó K A N A R A - I S P Á N O K

S Z É K :	1651. jan. 23.	Szentiváni Márton	
	1654. szept. 29.	Szigeti Mihály	
	1655.	" "	
	1656.	" "	
	1657. jún. 12.	" "	
		?	
	1661. okt. 27.	Barakonyi Sámuel	
	1662.	Kurtány István	
	1663.	" "	
	1664.	?	
	1665. febr. 1.	Benedeki Vízkeleti Sámuel	
	1666.	" " "	
	1667.	" " "	
	1668.	" " "	
	1669.	" " "	
	1670.	" " "	
		/Az 1670 és 1689 közti időszakról csak azt tud- juk, hogy Deési János elődje Mislei Péter volt, Mislei előtt pedig Sám- sondi volt a kamaraispán.	
	1689. jan. 17.	Deési János	

S Ó K A M A R A - I S P Á N O K .

T O R D A :	1661. okt. 27.	Hajdú Márton
	1662.	" "
	1663.	" "
	1664. dec.	" "
	1665. jan. 28.	Alvinczi Vas Mihály
	1666.	" "
	1667. márc. 15.	" "
	1668. ápr. 27.	Dobolyi Bálint
	1669. júl. 31	" "
		?
	1688.	Havadi András
K O L O S :	1659. máj. 11.	/Barcsai fejedelem alatt/ Pápai János
	1660.	?
	1661. okt. 27.	Beke György
	1662.	" "
	1663.	" "
	1664. jan. 1.	" "
	aug. 7.	Kolozsvári Sárvári Tamás
	1665. jan. 22.	" " "
		?
	1670. dec. 10.	Alvinczi Péter

S Ó K A M A R A - I S P Á N O K

V I Z A K N A : 1661. ápr. 29. /Kemény J. fejedelem alatt/

Uczás Márton

1661. okt. 27. " "

1662. /egy ideig/ " "

1662. Szabó Keresztély

1663. " "

1664. Türi Ferenc

1665. jan. 25. Papolczi Ferenc

1666. nov. 18. " "

?

1669. máj. 2. Székhalmi András

S Ó F A L V A : 1667. febr. 6. - 1676. jan. 25. Bencser Pál
/Vele párhuzamosan rövid ideig 1674-ben és
1675-ben Bencser Gergely/

1676. júl. 10. - 1691. jan. 27. Dályai Ferenc

S Ó K A M A R A - I S P Á N O K

M Á R A M A R O S / R Ó N A S Z É K :

1671	Alvinczi Péter
1672	" "
1673	Batizi János
1674	" "
1675	Szilágyi Gergely
1676 aug. 31	" "
1677	?
1678 aug. 3.	Nagy Miklós
1679 dec. 22.	" "
1680 febr.	Szentmiklósi Zsigmond
1681 jan. 28.	" "
jún. 22.	Nagy Miklós
1682	" "
1683	" "
1684 márc. 2.	" "
ápr. 29.	Réthy Zsigmond
1685	" "
1686	" "
1687	" "
1688	" "
1689 febr. 8.	" "
máj. 18.	Nógrádi János
1690	" "

A S Ó Ü G Y B É R L Ő I

/Minden év május 22-én kezdődött, s a következő év május 22-ig tartott/

1671 / 72	Hedri Benedek, Pater János, Szegedi György
1672 / 73	Pater János
1673 / 74	Pater János
1674 / 75	Pater János
1675 / 76	Budai Péter, Szegedi György
1676 / 77	Budai Péter, Szegedi György
1677 / 78	Budai Péter
1678 / 79	Budai Péter, Szegedi György
1679 / 80	Pater Kristóf, Szegedi György
1680 / 81	Pater Kristóf, Szegedi György
1681 / 82	Pater Kristóf, Szegedi György
1682 / 83	Szegedi György
1683 / 84	Szegedi György, Pater János
1684 - től	Pater János